

ТВЕРДІННЯ УКРАЇНСЬКОГО ДУХУ

Обереги пам'яті

Край битого шляху повенної Карпильки, в урочищі Загребля, зір перехожих мимохіть спинався на залицях підмурівки, яку не пощадили ні час, ні люди. Ідучи на луг або повертаючись звідти, де грали в футбол, ми, підлітки, сідали на неї, щоб перепочити. Яюсь не випадало, щоб поряд були старожили і посянили, що тут споруджували й коли? І чому замість будинку руїни?

Цікавість задовольнили спочатку мама, а невдовзі – дідусь Данило, який перед Другою світовою (за санаційної Польщі) тривалий час був сільським солтисом (старостою). Отже, знали про це не з переказів і чуток...

Моя катована

Волинь

Перенесемося й ми в ті далекі, надто болісні для України роки. Опинившись під Польщею, край зазнавав тиску й переслідувань не лише в соціально-політичному, а й культурно-освітньому й релігійному вимірах. Уряд вів проти української меншості політику конфронтації. Назвемо те, що найбільш болюче зачепило люд. У 1924 р. вишла заборона користуватися українською мовою в держустановах, українськими школами створювалися в держустановах, українськими школами створювалися в держустановах, українськими школами створювалися в держустановах...

Щодоно за громадами був і поліцейський нагляд. У Карпильці його здійснювали польські «постерунки». Чоп та Марцинівський, вивчаючи соціальні...

тецький загинув, воюючи в лавах УПА.

Але ці приклади швидше винятки, ніж проливають добре світло на загальну атмосферу польсько-українських відносин. Особливо вони погіршали під час Великої депресії 1929-1933 рр. та «нацифікації» (умиротворення) збурених українських громад. Влада, використовувала сили, оточила тоді на Волині 800 сіл. Нищили споруди «Просвіти», конфіскували книги й періодику, продукти, розправлялися із протестувальниками. Архіви свідчать, що арештів зазнали понад 2 тис. українців. Чимало з них (старших школярів, студентів, свідомих селян) очікували тривалі строки ув'язнення.

Влада гадала, що придушить непокірних, але насправді це більше розлігла українців. Якщо до цього окремі організації й партії (наприклад УНДО) намагалися порозумітися із владою, то після репресій зростає (в селянськособливо) число противників режиму. Боротьбу українців із окупаційною Польщею все активніше очолює ОУН. Хоч

12 червня 1938 року. Щойно завершилися велелюдні урочистості з нагоди освячення-відкриття культурно-просвітницького закладу села Карпильки – Народного дому.

Світлина з родинного архіву Марії Кульчицької

відповіді на одвічне: що робити? Хто винен? Коли ж наступити кращі часи? У зв'язку з цим допитливі, ініціативні юнаки й дівчата поповнювали лави просвіти й ОУН, які в середині 30-х рр. стали чи не найавторитетнішими носіями українськості й майбутньої державності. Притягальною силою стали вони тоді й в Карпильці, як і колишні воюючі армії УНР: Дмитро Пивовар, Іван Давидов, Петро Стрателюк та Грицько Калиниченко. У центрі ж усього культурно-просвітницького, духовного життя громади стояв, на думку односельців, Устин Настюк 1895 р. н., часник, вивольнений змагань 192-55 рр., націоналістичний діяч під час польської, німецької та московської окупацій. Співпрацю-

вилася, й оцінювала духовні запити українців влада.

І досягли мети. Пан одержав в урочищі Підгірці частину громадського заболоченого пасовиська під стави, а натомість виділив карпильцям лісоматеріали. Самі й місце вибрали, самі й розмір визначили й на бруси колоди розпиляли. І все під орудою Устина Настюка. Хоча й помічників мав добрих: Василя Черначука, сина Петра, рідича Олександра Сидорчука, Володимира Мельничука, Олексія Кульчицького й ін. Та й зовсім юні пособляки, які могли, працюючи з радістю, бо для себе старалися.

Мало хто знає, що подібні споруди не було в окрузі (хіба на Адамківських хуторах, де кам'яницю під клуб видав

теп і колдників із Карпильки шквальні відгуки доводилося чути і в загайських селах, де ті бували неодноразово.

Незважаючи на те, що було який значний просвітянсько-культурно-мистецький захід в Народному домі постійно мав бути погоджений із владою, а присутність поліцейських – обов'язкова умова його проведення. Заклад із місця розваг-відпочинку молоді став твердинею українського духу й культури, центром протидії окупантові. Провідники виховували молодь борцями.

А обставина, що на урочистостях із нагоди його освячення (дії виконав священник Олександр Прохорчук) у святковій церемонії взяли участь українські посли до сейму Польщі Степан Скрипник та Микита Бабак, говорить про те, що громада вчилася жити свідомо, вірити своїм провідникам, цінувати їхні уроки.

І, насамкінець, про пам'ятні миті, які зберегли світліни, відшукані в кількох родинних архівах Карпильки. Вони – справа вмилик рук і небайдужого серця патріота з Великої Олексина. Уперше мені розповіла про нього Олександра Мельничук (у роки національно-визвольних змагань у 40-50 рр. за державність України була зв'язкою на псевдо «Тополя»).

Що людину з велелюдним фотопарпаратом на ім'я Арсенієм згуртували в Карпильці. Конспіративне табу довго тяжило над юнаком. Але земляки не забули про нього. У листі авторки цих рядків написали, що звали його Арсеній Ничипорович Касячук. Активіст «Просвіти», а, за призначенням старожилів, – член ОУН. Мав багато книг,

лиса навіть за пам'яті в селі українців портрети Тараса Шевченка.

Серед інших заходів, які набули зважені владою, особливо невдоволення в українців викликало заселення «осадниками» (польськими військовими відставниками) «східних кресів» (краї), бо це була вже колонізація. До речі, назв Західна Україна чи Волинь, не використовували. Новоприбулі мали «цементувати» польську державність, тому отримували кращі землі й щедри субсидії. Навіть невисокі, але привілейовані посади (поліцейські, прапівники пошти, залізничні, лісогосподарств тощо) належали лише полякам. Виняток – українцями, які прийняли католицьку віру або змінили етноприналежність.

З ряду першоджерел випливає тривожні для Волині і Східної Галичини цифри: сюди до 1938 року прибуло на заклик Баршави 200 тис. поляків (у села) і 100 тис. – у міста. Чимало з них осіло й у нашій окрузі: утворюються польсько-німецька колонія в урочищі Королів із назвою «Дівильці» та в сусідній Михайлівці – польсько-чеська. Найвпливовішими з них і на соціально-політичний, і на релігійно-культурний аспекти життя в громадах були колоністи Дралинські, Бучинські, Саківські, Люксії, Петрики, Ударські, Краї, Шнобелі, Бяжковські, Вітри та Сіваки. Правда, останні вели себе стримано. Намагалися навіть родичатися з українцями, організували забави й частування молоді. Помірковано ставилися до селян і поліцейські управителі фіварку в селі Поневелі Лізеровський, Новийчій та Самковський. А пан Володимир Соборлевський із Михайлівки (поборовся з дівчиною-українкою) в часи національно-визвольних змагань ОУН-УПА дозволив обласитувати під своїм будинком шпиталь для хворих і поранених повстанців. Чех Ян Кон-

ще більше обурення викликали, коли розпочали наступ проти православної церкви. Країни усвідомлювали: окупанти хочуть знищити національну самобутність народу. Цифри, знайдені в архівах, вказують із 389 православних храмів Волині від 1914 до 1939 року щілла лише 51. Інші або віддали католикам або просто... зруйнували.

Не сприятливішими для українців були й соціально-економічні умови в краї. Дискримінаційна політика уряду в аграрній сфері, крихітні земельні наділи в багатих селян, низькі врожаї й закупівельні ціни, господарювання в оточенні колоністів, які були захищені державою тощо, штовхали українців, крім протесту, скуштувати еміграційного хліба в Америці й Канаді. Інтелекція, ОУН всіляко переконували земляків не їхати за океан, а виборювати власну державу, яка захистить їх. Але країни, гнані злиднями, не завжди прислухалися до їхніх порад. У 30-х рр. відбули в чужі краї й карпильці із родин Черначуків, Гуменюків, Гетнерів та Хомичів, долі яких склалися по-різному. Як, до речі, й нинішніх, новітніх емігрантів.

Малоземелля, відсутність паритету на ціни продовольчих товарів і промислових виробів. Скажімо, літр молока коштував 25 грошів, а літр державної монополії (горілки) – 5 злотих, луд збіжжя продавали за 2 злоти, а щоб придбати чоботи фабричного виробництва, витрачали 60 злотих. Для порівняння: за ВРХ (нетелі до року) платили спільно ж. Усе це знекровлювало середнього господаря, перетворюючи його або в наймита, або в повстанця.

Боротися, отже, жити!

Чи не тому багато молодих людей (і не лише їх) шукали

но боролися й загинули його син Степан та невістка Марія. Коліщій крайній агітатор школи в сусідньому Горюку, яку заснував і тримував відомий суспільно-політичний діяч і мешант, барон Федір (Теодор) Штейнфельд, згодом і сам став опікуватися молодими українцями. У 1927 році Устин Степанович стає народним учителем, відкривши напівгальську школу у власному будинку на хуторі Студинці. Навчання було безкоштовним, а партія, за якими сиділи його вихованці, були змаїстровані ним же. Відзначити долі, що й мені випало ним послуговатися в Поневельській початковій школі, куди й невдовзі передав цей різнобічно обдарований чоловік.

І ніяких перебільшень: У. С. Настюк володів кількома мовами, мав ґрунтовні знання з інших наук, багато читав. А як знався на будівництво! З приходом «других світів» змушений був навчатися в Рівненській обласній школі десятичників-будівельників, де на «відмінно» склав усі шість екзаменів і тим самим підтвердив свій високий фаховий рівень народнього майстра.

Плоди його рук і його помічників у Карпильці вносили: діочі кафе, господарський магазин, клуб, школа, кілька об'єктів виробничого призначення в урочищі Королів (колишній колоній Ядвиль). А скільки він спорудив усього в приватних господарствах...

Але чи не найбільшою відшкою й гордістю майстра було завершення й освячення 12 червня 1938 року Народного дому. Багато зусиль і коштів докладно до цієї споруди й громада, щоб мати свій сільський духовний центр. Щоб не збиралася молодь у малопристосованих господарських будівлях (було ж, клуні використовували і для розваг, і для вшлування вистав, і для інших мистецьких вечорів). Щоб по-іншому й ди-

роїницький (репресований «совітами»).

Усередині відвели місце під глядацьку залу зі сценою, кооперативну крамницю, книгозбірню, для гурткової роботи, господарських потреб тощо. Навіть одержували дозвіл (на певний час) мати в Домі радіоприймач (опікувався його роботою сільський «кулібіні» і поет Микола Хомич). Бібліотеку із власної поменшканя в Народний дім переніс голова просвітянського осередку Зот Ніцель, а допомагав йому колега по гімназії Володимир Завдаський (у 1940-ому будуть репресовані «першими совітами» й розстріляні напередодні війни в Дубенській в'язниці). Хором став керувати Аркадій Кульчицький, драмгуртком – все то й же Устин Настюк, а курс національних танців узявся вести Іван Шпаковець (мав псевдо «Калашник» у формуванні ОУН-УПА, загинув у бою з московськими окупантами). Танці молоді супроводжували скрипалі Дмитро Сидорчук, Трохим Бляхарчук та поневельський Антон Боляр.

Мистецькі заходи в Народному домі готувалися й проводилися переважно на громадських засадах і до роковин Т. Шевченка, і Лесі Українки, й до інших дат. Обов'язково ставилися п'єси М. Кропивницького, М. Старицького, І. Карпенка-Карого, уже згаданого Великого Кобзаря. Найулюбленіші – «Невольник», «Назар Стодоля», «Запорожець за Дунаєм». Глядачі були заворожені грою сільських артистів: Марії Кульчицької, Хівоні Дячук, Зіньки Завдаської, Харитини Сидорчук, Олександри Боляр, Володимира Ніцель, Олгана са й Олександра Орлів, уже згаданого вище Івана Шпаковця, Олександри й Степана Мельничуків та інших аматорів.

Особливо людно бувало в закладі на Різдва та Великдні свята. До речі, про вер-

визвольних змагань. Націоналістичний діяч під час польської та московської окупації краю в 1922-41 рр. Заарештований «совітами» у Львові в 1940 р. Під час слідства зазнав катувань, які порушили його психічний стан. Повторно репресованим не був, бо для владного режиму небезпечний зрештою не представляв, хоч ідеалів своїх і переконань не зрадив. Жорстока доба випробувань не дозволила Арсенові створити й сім'ю. А ще запам'ятався одностельником майже вишуканою зовнішністю. Так і написали: «Одлігався, мовляв, як панчик...».

Інтелектуальні, ідейно стійкі українці драгували окупантів, бо ті всіляко протистояли їм. Тому таких намагалися «вирубати» під корінь... Скільки ми знайшли прицижень і патріотів Борго бачив Україну без українців. Іх приваблювали лише наша родюча земля, природний простір. Богонь нечужість і насильствувати вилася й тепер на Сході України, де, опираючись на заповідники, московити, сіючі погрози й лицемірство, хочуть занаянстити нас, відібрати державність і врятувати...

На жаль, не вдалося карпильцям зберегти для нащадків духовну гордість села й Народний дім. Перегрівами гурбики, зустрічавши Різдва 1943-ого, німаки знищили його вогнем... Патріоти, зокрема, увліц клялися на загибл «вщадити» ворогам сторіччю.

Зараз на місці споруди інша – сільських артистів: Марії Кульчицької, Хівоні Дячук, Зіньки Завдаської, Харитини Сидорчук, Олександри Боляр, Володимира Ніцель, Олгана са й Олександра Орлів, уже згаданого вище Івана Шпаковця, Олександри й Степана Мельничуків та інших аматорів.

Особливо людно бувало в закладі на Різдва та Великдні свята. До речі, про вер-

Олександр КОСТЮК, краснавець, с. Карпилька